

nalogam, ki smo si jih v prvi prešernosti zadali. Toda ni povoda za obup. Smotrno delo more v kratkem nadoknaditi zamujeno. In ni dvoma, da bomo, ako bo ta pogoj izpolnjen, v razmeroma kratki dobi doživeli preporod slovenske glasbe, preporod, ki bo izšel iz vrst lju-biteljev glasbe in poslušalcev. Preporod v tem, da bomo na lastni zem-lji gojili lastno glasbo, katere cilj bo osamosvojitve od tujih vplivov in izobličenje lastnega lica. In preporod v tem, da bo ta glasba imela zaslombo v onih, ki jo bodo želeli poslušati, poslušati z zanimanjem so-delujočega, sostvaritelja, in da bo teh poslušalcev čezdalje več. Kajti ne verjamem, da bi zamoglo kdajkoli v inteligentu zamreti zanimanje za glasbo, ako vobče občuti smisel zanjo. Bilo bi, kot da bi se odrekel magični sili, ki ga venomer dviga iz vsakdanjosti. Le treba je, da se ojači ta plast naše inteligence, da se okrepi z znanjem in kriterijem, ki ga da znanje. Potem bomo prešli preko mrtve točke in bomo v krat-kem zavzeli postojanke, ki nam po vsej pravici gredo doma in v tujini.

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Mnogo dokazov bi mogel navesti za to, da je večina slovenskih po-litičnih mož predvojne in vojne dobe v svojem srcu prelomila s staro avstrijsko državo šele, ko je bil znan odgovor ameriškega prezi-denta Wilsona c. in kr. dunajski vladi z dne 18. oktobra 1918.* Ta datum je rojstni dan države Slovencev, Hrvatov in Srbov na bivšem teritoriju avstrijske monarhije. V tem odgovoru je R. Lansing dejal sledeče: „Zaradi tega predsednik ne more več priznati zgolj avtono-mije teh narodov kot osnovo za mir, temveč je prisiljen zahtevati,

* Od g. dr. H. Tume sem prejel sledeče pojasnilo, ki ga tu priobčujem. „V zadnji „Sodobnosti“ sem čital odstavek, ki se tiče mojega sodelovanja ob Stockholmski konferenci. Dotična Vaša notica pa je napačna, kar je docela umljivo, ker do sedaj ni še spisana zgodovina Stockholmskega podjetja. Ko-likor se tiče moje osebe in kolikor smatram za potrebno, da se v „So-dobnosti“ popravi, je stvar taka: „Še v zgodnji spomladi l. 1917. se je govorilo, da pošlje slovenska socijalnodemokratska stranka svojega zastopnika na Stock-holmsko konferenco, ter je strankino vodstvo določilo mene. Lotil sem se dela ter sestavil spomenico, ki je dajala pregled vseh slovanskih narodnosti in onih, ki žive z njimi v stikih. Vsaj dr. Renner, ki je poznavalec, mi je priznal, da je moja spomenica najboljše delo, kar ga je sploh o tem predmetu kdo kdaj pisal. To Vam poročam le, da lahko sklepate, da sem smatral svojo nalogo za resno. Ko pa je izvedel Anton Kristan, da namerava stranka poslati mene v Stockholm, je vzrožil ter zahteval mesto zasé, menda kot priznanemu voditelju stranke na Kranjskem. Pritegnili so pozneje še Josipa Kopača. Ker sem oba poznal kot velika oportunisti, odvisna od nemške

da bodo oni, a ne on, sodniki o tem, kakšna akcija avstroogrške vlade bi zadovoljila težnje in pojmovanje teh narodov o njihovih pravicah in o njihovem opredeljenju kot članov družine narodov.“

Četudi je rekel Wilson, da noče biti on sodnik, temveč da naj nesvobodni narodi sami izrečejo odločbo, je praktično odločil vendarle Wilson sam. Ta Wilsonova odločna beseda je bila plod truda in prizadevanj češkega emigranta Tomaža Masaryka, čigar močna osebnost je preokrenila prejšnjo politično misel Wilsonovo v to smer. To novo politično prepričanje ameriškega prezidenta bi moglo tudi še pozneje nam Slovencem mnogo koristiti pri končnem urejevanju naših narodnih mejâ na zapadu, ako bi se strnili okoli njega in mu poslušno sledili. V lastno škodo tega nismo storili. Morda bom pozneje o tem še kaj povedal.

S tem pa ni rečeno, da med Slovenci sploh ni bilo ljudi, ki so vroče želeli razpada avstro-ogrške monarhije v vojni. Zlasti med mlado in najmlajšo generacijo tedanjega časa je bilo dosti „veleizdajalcev domovine“. Narodne in politične razmere v monarhiji pred vojno so postale neznosne, ker je bila takozvana črno-rumena reakcija vedno večja in zoprnejša. Nemška hegemonija, v katere voz je bila vprežena skoro vsa državna birokracija poleg industrije in finančnega kapitala, je resno ogrožala eksistenco malih slovanskih narodov. Temu pritisku se je zlasti v Sloveniji pridružila še oblastizeljnost klerikalizma, ki ni trpel ne politične ne kulturne svobodoumnosti. Skoro vsi naši duhovno samostojni možje so se možato upirali temu enostranskemu, na politični moči temelječemu pritisku, čeprav so sicer bili povsem apolitični, kot na priliko Ivan Cankar. Vsi ti — veliko lepih imen bi lahko naštel tu — so bili zavedni „veleizdajalci“, ki so vroče koprnili po večji kulturni in narodni svobodi izven mejâ stare

socijalnodemokratske stranke na Dunaju, sem se že mislil odpovedati delegaciji. Vsled storjenega dela pa sem le vstrajal. Na Dunaju sem proučil še spise v vojnem arhivu, kolikor se je to dalo v kratkih 14 dneh, in bil tako pripravljen za Stockholm pač najbolje nego vsak drug delegat. Vršila so se dolga pogajanja med posameznimi sekcijami socijalnodemokratske stranke v bivši Avstriji, niso pa dovedla do nobene enotnosti tako, da bi Čehi, Poljaki in Bolgari vsekako izostali. Jaz za slovensko socijalnodemokratsko stranko in neki inženir za italijansko in, če se ne motim, Romančuk za malorusko socijalno demokracijo, smo pa sklenili, da preprečimo Stockholmsko konferenco tudi od avstrijske strani, ako se nam ne posreči, da gredo v Stockholm vse slovanske sekcije soc. demokracije pod geslom: Ako soc. demokraciji ni mogoče v lastni državi priti do enotnega nastopa, je vsak poizkus enotnega nastopa svetovne soc. demokracije nemogoč že a priori. Avstrijci ne bi mogli apelirati na slogo, ako bi mi sami prišli razprt. Slutil sem pa tudi dobro, da dr. Viktor Adler, ki je takrat stal na čelu avstrijske soc. demokracije ni hotel služiti kot slepo orodje avstrijski vladi in ni hotel

monarhije, kljub temu, da je bil njen gospodarski napredek od boscanske krize v l. 1908 dalje prav znaten in viden.

Prilično velika pravna sigurnost in gospodarski napredek na obširnem teritoriju monarhije sta krepila vero v moč in nezmagljivost habsburške države med ljudskimi množicami. Zato se ne smemo čuditi, da je bilo ob izbruhu vojne veliko „domovinskega“ navdušenja ne samo med Nemci, temveč tudi med Slovenci. Med ljudi je bilo vrženo geslo „Gold gab ich für Eisen“ in darove za vojno so dajali i imoviti i reveži. Tudi kmetje. Tedaj sem enemu teh darovalcev, ki se je pohvalil z uspehom svoje nabiralne akcije — bil je duhovnik in deželni poslanec — v zasebnem razgovoru izrazil svojo misel, da je njegov trud zaman, zakaj prišel da je čas razpada monarhije. Še danes se spominjam na njegov pomilovalni posmeh, na velike začudene oči in odprta usta; mislil je, da se mi je zmešalo. Pozneje, po vojni, je bil ta mož dober, pošten in navdušen jugoslovanski državlján. Res, potek dogodkov v vojni je pozneje dokazal, da je bila moja misel predrzna, da bi se utegnilo zgoditi tudi drugače, ako bi imele centralne države več notranje duhovne sile in zadovoljnosti med vladanými. Ta moj znanec z začudenými očmi in odprtimi usti, je imel umstveno med preprostim narodom in šolano inteligenco ogromno večino za seboj.

Politična razdvojenost med klerikalno in liberalno miselnostjo se je šele sedaj razdivjala do dna. Začetkom vojne je izšla iz političnega tajništva tedanje „Vseslovenske ljudske stranke“ v Ljubljani zaupna okrožnica, v kateri so naprosili posamezne pristáše, naj pazijo na izjave „nasprotnikov“, katere je treba ovaditi oblastim, ako bi se kdo pregrešil zoper globoka patriotska čúvstva našega katoliškega ljudstva. To je bila prva realizacija medsebojnega ovaduštva,

brez soglasja francoskih in angleških socijalnih demokratov v Stockholm. Imel sem vtis, da je Stockholmsko konferenco želela Avstrija, da bi prišla do sprejemljive mirovne pogodbe. K temu naj bi služila socijalna demokracija. Dr. Adlerju je bilo sicer na tem, da bi se preprečilo nadaljevanje vojne, vendar je bil toliko pošten, da ni hotel služiti za mešetarja proti načelom stranke. Moje stališče glede slovenske socijalne demokracije je bilo popolna avtonomija. Sploh smo bili vsi socijalni demokrati proti slovenski majski deklaraciji, ker nismo hoteli o kaki klavzuli glede Habsburžanov in Avstrije ničesar slišati. Predkonferenca na Dunaju se je vsled nesloge med slovanskými sekcijami, Čehi, Poljaki in Bolgari izjalovila ter se je vse to vzelo za formalni razlog, da avstrijska soc. demokracija ni šla v Stockholm. Kristan in Kopač sta se pri vseh debatah in sklepanjih pokazala oportunistá tako, da smo zastopniki slovenske socijalne demokracije glasovali narazen. Kristan in Kopač z očitnim namenom, da se prikupita vodstvu, jaz pa v radikalnem smislu za odločen samostojen nastop proti vsem buržuaznim državam in za polno samoodločbo narodnosti.“

ki se je kmalu razraslo preko okvirov političkih strank brez izjeme in zavzelo strahovite dimenzije. Pod temnimi okrilji zaupnih civilnih in vojaških policij, so se slovenski ljudje začeli kmalu ovajati na debelo tako zelo, da so se nad tem početjem zgražali celo tujci, vojaški in civilni uradniki, ki so v naših krajih služili po potrebi vojnega stanja. Osebna maščevalnost je tihotapila po cesarskih uradih mržnjo in laž in spravila marsikoga po nedolžnem v stisko in nevarnost. Precej teh patriotičnih ovaduhov se je po končani vojni preusmerilo. Danes so prav tako bučni in nepomirljivi jugoslovanski nacijonalisti, kakor so bili nekdanj avstrijski. Toda njihovo današnje nacijonalistično navdušenje ima vsaj to opravičilo, da so se večinoma prerili do tako ugodnih in uglednih pozicij v državni administraciji, o kakršnih spričo svojih sposobnosti niso niti sanjali. To usodo deli inteligenca vsakega malega naroda, ki pogreša gospodarske neodvisnosti in je zato prisiljena služiti vsakemu političnemu režimu.

Šele politični strel dr. Frica Adlerja, ki je odprl vrata avstrijskemu parlamentu, ki je omogočil majsko deklaracijo in gibanje nezadovoljstva med potlačenim ljudstvom, je po triletni dobi vojne prepihal zastrupljeno ozračje vsaj nekoliko. Tedaj so se začeli zbirati nanovo razbiti delci zavednih opozicijonalcev tudi pri nas. Okolo dr. Gregorja Žerjava se je zbralo nekaj političnih prijateljev, ki so zlasti med meščanstvom širili misel o potrebi lastne države brez habsburškega okvira. Njihova misel je bila zgolj nacijonalno politična. To je bilo v skladu s pretenzijami meščanskega razreda, ki je čutil v sebi sposobnost nastopiti dediščino tujega, po nemški hegemoniji privilegiranega kapitalizma. Ti prvi orači med še šibkim meščanstvom za svobodomiselno nacijonalno idejo, kakršna se je po preteku celega stoletja od velike francoske revolucije dalje, izoblikovala na zapadu Evrope, so naturno bili za popolno državno in narodno edinstvo z Hrvati in Srbi. Pri tem so mislili po nemško, kadar so govorili o narodu, a ne po romansko, kjer sta država in nacija istoveten pojem v državnem pravu. Iz ozirov na politično oportuniteto so bili v socialnih vprašanjih nekoliko sentimentalni, kakršni so bili meščani tudi povsod drugje vsled demokratične oblike vladavine.

Kot druga skupina se je v tej dobi med Slovenci organizirala „Socialistična omladina“. Miselno se je ta naša skupina naslanjala na marksistično ideologijo, vendar kot celota ni v tem pogledu nikoli mogla priti prav na čisto. Načelo slovenske narodne edinstvenosti in samoodločba, kakor jo je bil formuliral več kot sto let poprej kongres ameriških združenih držav, sta neprestano vdiral v marksistično ideologijo, ki je po Leninovem nastopu, pričela preživljati svojo veliko krizo v tistem stanju, kamor jo je privedla nemška znanost v zadnjih

desetletjih pred vojno. To nikakor ni hotelo biti skladno in se to pozna na vseh naših publikacijah tedanjega časa, kolikor se ni vanje vtikala vojna cenzura. Iskali smo neki nov tip socializma, primeren našim drobcenim narodnim, gospodarskim in kulturnim prilikam. Danes moram reči odkrito, da je ta naš poskus in napor propadel. To se je pokazalo že zgodaj, že leta 1919., ko je del te skupine krenil na levo, proč od reformno pojmovanega marksizma.

Ti dve skupini sta se v pričakovanju katastrofalnega konca vojne za centralne države kmalu našli in spoznali. Vsaka skupina je ostala na svojem ideološkem terenu, vezala ju je pa negativnost, odpor proti habsburški, nemški in fevdalni državi. Oboji smo težko čakali na zmago velike antante, od katere smo pričakovali svojo nacionalno osvoboditev. Meščanska skupina je v tem videla svoj končni cilj, socialistična skupina pa začetek možnosti za svoje praktično udejstvovanje.

Skupni sestanki, ni jih bilo veliko, niso dali nobenih pozitivnih uspehov. Debate o bodoči notranji državnopравни ureditvi pričakovane nove države, ki so se vršile tekom celega četrtega vojnega leta, so idejne razlike prej povečevale kot pa odstranjevale. Meščanska skupina je razlagala svojo misel o bodočem narodnem edinstvu tako, da si moral misliti na neko prisilno stapljanje, celo na opustitev jezika in drugih narodnih posebnosti. Temu gledanju se je naša skupina upirala, braneča to, kar je sedanji razvoj že prinesel in ustalil. Tako smo postali kljub svoji socialistični koncepciji, samo napram njim seveda, nekakšni „separatisti“ pro futuro.

Oboji pa smo pogrešali tretje skupine, ki bi v negaciji stare habsburške monarhije šla z nami, to je skupine iz klerikalne stranke. Ta skupina bi nam bila potrebna pri propagandi med kmetskim ljudstvom za popolno narodno odločbo brez okvira. Čeprav smo pretaknili in pretehtali vse znance iz tega tabora, zlasti one iz mlajše in najmlajše generacije, nismo našli tega, kar smo iskali. Bili so tu le posamezniki brez večjega zaledja v narodu in zvez z vodstvom svoje stranke. Najvidnejši med njimi je bil dr. Franjo Jež, izvrsten in delaven človek, ki je hrabro izdajal svoj lastni tednik „Jugoslovan“, v katerega smo pošiljali prispevke tudi neklerikalci. Ta izpadek je razumljiv, ker so pripadniki političnega klerikalizma načeloma proti nasilnim prevatom.

Večina naroda, kolikor ni bil odsoten na frontah in v ujetništvih, se je udeleževala manifestacij za majniško deklaracijo, na katerih se je poleg krepkih in odločnih protestov proti krivicam, nemški hegemoniji in zatiranju vedno zopet in zopet ponavljalo zagotovilo udanosti habsburški dinastiji in zahtevala pomladitev države s pomočjo ustavne reforme.